

JACK VAN DER WEIDE

DANTE, RUSCHA, MINNE, JOYCE DE BOEKEN VAN ELISABETH TONNARD

In het Van Abbe Museum in Eindhoven is van 9 november 2014 tot 30 januari 2015 *Elisabeth Tonnard Artists' Books 2003-2014* te zien, een solo-expositie van de Nederlandse dichter en beeldend kunstenaar Elisabeth Tonnard (°1973). Tonnard maakte sinds 2003 meer dan dertig kunstenaarsboeken, een genre dat in Nederland en België relatief weinig wordt beoefend maar in met name de Verenigde Staten een grote traditie kent. Haar werk is opgenomen in talloze collecties, van de Bibliothèque Nationale de France in Parijs tot de MoMA Library in New York, en van de Koninklijke Bibliotheek in Brussel tot de Tate Library and Archive in Londen. In veel van haar (meestal in eigen beheer uitgegeven) boeken maakt Tonnard gebruik van bestaande teksten en beelden, waarbij ze de lezer verleidt tot het leggen van nieuwe betekenisverbanden. Op andere momenten is haar werk eerder verwant met conceptuele kunst of concrete poëzie.

Voor Tonnard zijn boeken geen bijproduct naast andere kunstwerken, haar kunst valt met haar boeken samen: 'Boeken zijn mijn *modus operandi*', zoals ze het zelf formuleert¹. Ze is met name geïnteresseerd in de pagina's van het boek, dat er een volgorde is van bladzijden die je kunt omslaan, en dat elke pagina een dubbelganger tegenover zich heeft². In haar werk onderzoekt ze de grenzen van het boek, zowel van het fysieke boek als van het boek dat door een lezer tot leven wordt gebracht – de lezer is voor haar een essentieel onderdeel van datgene wat een boek tot boek maakt. In het nu volgende wil ik een viertal boeken van Elisabeth Tonnard nader beschouwen en op die manier verschillende facetten van haar werk laten zien.

IN THIS DARK WOOD

Tonnard studeerde Algemene Literatuurwetenschap in Nijmegen en volgde de opleiding Visual Studies bij

de Visual Studies Workshop in Rochester, New York. In het archief van laatstgenoemde instelling stuitte ze op de Joseph Selle collectie, een verzameling van meer dan een miljoen negatieven van foto's, gemaakt door straatfotografen in San Francisco vanaf de jaren veertig tot de jaren zeventig. In haar boek *In this Dark Wood* (2008) plaatst Tonnard negentig foto's uit deze verzameling naast negentig Engelse vertalingen van de beginstrofe van Dante's *Inferno*, het eerste boek van de *Divina Comedia*:

Nel mezzo del camin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura
ché la via diritta era smarrita.

In de prozavertaling van Frans van Dooren (1987):

Op het midden van onze levens-
weg bevond ik me in een donker
woud, omdat ik van de rechte weg
was afgedwaald.

De foto's die Tonnard gebruikt zijn steeds 's avonds genomen, met één persoon die door de donkere straten loopt, waarbij de elementen op de achtergrond uit de aard van de foto's vaak dezelfde zijn: een bioscoop, een winkelatalage, een naambord van een tandarts. Beide polen van Tonnards achtergrond, literatuur en fotografie, komen samen in dit repetitieve werk.

In this Dark Wood fascineert, in hoge mate. Door het naast elkaar plaatsen van de foto's en de afzonderlijke vertalingen van dezelfde tekst, gaan de kleinste verschillen opvallen tussen enerzijds de afbeeldingen en ander-

zijds de teksten. Daarnaast creëert het boek een sfeer van onbestemdheid, monotonie en collectieve eenzaamheid. In haar voorwoord schrijft Tonnard dat ze zich voorstelt dat de personen op de foto's samen op pelgrimstocht zijn geweest, en na het beëindigen van die tocht verstrooid en verdwaald zijn geraakt in de straten van een grote stad. De kwaliteit van het boek is onder meer dat een dergelijke lezing beslist na te volgen is – mijn associatie is dan met de pelgrims op het Gentse altaarstuk van Jan van Eyck – zonder dat deze echter andere lezelingen in de weg staat.

In this Dark Wood is één van Tonnards meest becommentarieerde en aangehaalde werken. Toen zij eind 2013 de Kleine Hans won, een Nederlandse fotografieprijs, kwam dit boek in vrijwel elke beschouwing terug. In 2013 verscheen van het boek een handelseditie bij de Amerikaanse uitgeverij J&L Books.

THE INVISIBLE BOOK

Het dichtst in de buurt van conceptuele kunst komt Tonnard met *The Invisible Book* (2012), een boek dat voor 0 euro te bestellen is en dat verscheen in twee edities van elk 100 exemplaren, genummerd noch gesigneerd. De koper ontvangt een factuur met de volgende informatie:

The Invisible Book,	
2nd edition, 1 copy	EUR 0,-
(VAT 6%)	EUR 0,-
Total excl. VAT	EUR 0,-)
Shipping	EUR 0,-
Total	EUR 0,-

Aanvankelijk zou er maar één editie van het boek verschijnen, maar deze was onmiddellijk uitverkocht omdat de Duitse kunstenaar Joachim Schmid in één keer alle exemplaren bestelde en deze vervolgens (met succes) aanbod op eBay. Bij de tweede editie stipuleerde Tonnard dat elke koper slechts één exemplaar kan bestellen.

Tonnard stelt met *The Invisible Book* de wezenskenmerken van het boek ter discussie: wat is een boek, wanneer bestaat een boek, waarvoor dient een boek? Gill Partington schreef in haar blog voor de *London Review of Books* dat Tonnard dergelijke vragen tot hun logische, en tegelijkertijd onlogische grenzen voert: 'Haar boek kent tekst noch pagina's. Ik kan het niet lezen of op een plank zetten. Maar misschien is dat helemaal niet zo raar: ik koop regelmatig boeken die ik niet lees, en sommige bestaan alleen in de virtuele ruimte van mijn harde schijf. Tonnards boek is niet onbestaand of verzonnen. Het is gewoon onzichtbaar'³. Een satellietproject van *The Invisible Book* is een set (zichtbare) prentbriefkaarten, verschenen in 2013, die de geschiedenis van het boek illustreren. Uiteraard vergroten zij enkel de verwarring, al relativieren ze tegelijkertijd het project.

ONE SWIMMING POOL

De Amerikaanse kunstenaar Ed Ruscha (°1937) publiceerde in 1968 het kunstenaarsboek *Nine Swimming Pools and a Broken Glass*. Ruscha fotografeerde voor zijn boek negen zwembaden in Los Angeles. Tonnard nam een van de foto's van Ruscha, vergrootte

deze uit, verdeelde hem in 1575 gelijke stukken van 14 x 18 cm (het formaat van *Nine Swimming Pools and a Broken Glass*) en bond deze tot een nieuw, zeer lijvig boek in negen secties van in totaal 19 cm breed. Het resultaat is een zwembad in boekvorm. Door de bladzijden los te halen kan men het zwembad van plm. 648 x 648 cm installeren – een gebruiksaanwijzing is bijgesloten. Het boek in gebonden vorm moet dan echter als verloren worden beschouwd.

Opnieuw verkent Tonnard hier de grenzen van het boek, zij het op een totaal andere manier dan ze met *The Invisible Book* deed. *One Swimming Pool* is feitelijk niet meer te lezen, door het formaat en door de extreme monotonie van de afbeeldingen. Ruscha's oorspronkelijke werk, dat niet op zijn 'boek-zijn' reflecteerde, krijgt daarvoor een extra dimensie. Tonnards boek houdt daarnaast op boek te zijn op het moment dat het zwembad gerealiseerd wordt – men zou kunnen zeggen: op het moment dat het zijn doel verwezenlijkt. Nog op de plank is het boek dus onleesbaar; eenmaal geïnstalleerd eveneens, omdat het dan geen boek meer is. Naast al deze theorie is het op de vloer van een tentoonstellingsruimte uitgelegde zwembad ook uitermate aantrekkelijk. Naar aanleiding van de tentoonstelling *Staged City* in het Amsterdamse Arti et Amicitiae schreef Jeanne Prisser in *De Volkskrant*: 'Eervolle vermelding: *One Swimming Pool* van Elisabeth Tonnard. [...] Het blauwe oppervlak fonkelde aanlokkelijk. Het oogde koel; het oogde verkwikkend. Ik weerstond de verleiding te gaan pootjebaden'⁴.

One Swimming Pool verscheen in een editie van negen exemplaren en is op dit moment te zien als onderdeel van de tentoonstelling *On the Move* in het Stedelijk Museum in Amsterdam, nog tot 18 januari 2015. Tijdens die tentoonstelling zal Tonnard het zwembad een aantal keer installeren, voor het laatst op 27 en 28 december. Het boek is al aangekocht door verschillende instellingen, waaronder de Bayerische Staatsbibliothek in München en de New York Public Library.

THEY WERE LIKE POETRY

Begin 2012 publiceerde Tonnard *De dichter spreekt weer*, een kleine poëziebundel. De teksten in de bundel zijn steeds opgebouwd uit bestaande regels van Richard Minne, die tot nieuwe gedichten zijn gerangschikt. Een vergelijkbaar procedé past Tonnard toe in een van haar meest recente boeken (augustus 2014), *They Were Like Poetry*, gebaseerd op een opmerking van James Joyce in diens *A Portrait of the Artist as a Young Man*. In het eerste hoofdstuk van die roman mijmert de jonge hoofdpersoon Stephen Dedalus op zijn kostschool over de zinnestelsels die hij leest in zijn taalboek. In de recente Nederlandse vertaling van Eric Bindervoet en Robbert-Jan Henkes (2014):

En er stonden fijne zinnen in het spellingsboek van Doctor Cornwell. Het was net poëzie maar het waren maar zinnestelsels om te leren spellen.

Wolsey stierf in Leicester Abbey.
Waar de abten hem begroeven.
Kanker is een ziekte der natuur,
Cancer is een sterrenbeeld.

Het zou fijn zijn om voor het vuur
op het haardkleedje te liggen, met
zijn hoofd op zijn handen, en na te
denken over die zinnen.

Tonnard nam deze suggestie van Joyce letterlijk, vond op internet het bewuste boek van Alexander Allen en James Cornwell, en ging met de voorbeeldzinnestelsels uit dat boek aan de slag. Het resultaat is een fascinerende oefening in wat men 'poëtische taalkunde' zou kunnen noemen.

Tonnard gebruikt de zinnestelsels soms als bouwstenen voor nieuwe teksten, soms ook plaatst ze deze geïsoleerd op een pagina. Daarbij ontstaat nieuwe betekenis, doordat de woorden uit hun oorspronkelijke context worden gehaald. Het principe lijkt eenvoudig, té eenvoudig zelfs, maar zoals zo vaak bij het werk van Tonnard bedriegt deze schijn. De teksten in *They Were Like Poetry* raken hier en daar aan concrete poëzie, zoals wanneer de zin 'The enemy's ship sank' schuin naar beneden afloopt, of wanneer de zin 'the clouds look ( ) with rain' vijf keer herhaald, deels overlappend wordt afgedrukt. Joyce gebruikte het boek van Allen en Cornwell – waarin zijn voorbeeldzinnestelsels overigens niet voorkomen – ter ondersteuning van de thema's en motieven in zijn roman. Tonnard gaat verder, door de oude zinnen vrij te laten en los te maken van elke beperking.

In al zijn eenvoud is *They Were Like Poetry* een intelligent en uiterst origineel werk, dat naadloos past in het oeuvre van Tonnard maar dat oeuvre tegelijkertijd ook weer van een extra dimensie voorziet. De oplage bestaat uit honderd genummerde exemplaren, dus geïnteresseerden dienen zich te haasten.

De boeken van Elisabeth Tonnard zijn te bestellen via haar website, <http://elisabethtonnard.com>.

- [1] Victor Sira, 'Elisabeth Tonnard', in *Bookdummypress* (<http://bookdummypress.tumblr.com/post/82294448590/we-are-pleased-to-announce-an-interview-with>), 10 april 2014.
- [2] Liz Sales, 'BiblioFile // Elisabeth Tonnard', in *Conveyor Magazine* (<http://blog.conveyor-magazine.org/post/69172216303/bibliofile-elisabeth-tonnard>), 6 december 2013.
- [3] Gill Partington, 'The Invisible Book', in *London Review of Books blog* (<http://www.lrb.co.uk/blog/2014/05/06/gill-partington/the-invisible-book/>), 6 mei 2014. Mijn vertaling.
- [4] Jeanne Prisser, 'Een doorgezaagd huis in Amsterdam-Noord en stadskunst in Arti', in *De Volkskrant*, 6 juni 2014.